

skim izdajnikom” (“Izvješće Odsjeka bezbjednosti Komande 7. korpusa SVK”, str. 299 – 300), pruživši potporu Martiću. Martić je svoje razloge za Mikelićevu smjenu pravdao privrednim kriminalom “ogromnih razmjera” (“Dopis...”, str. 175 – 176). S druge strane, srpsko vodstvo istočne Slavonije davalo je potporu Mikeliću (“Priopćenje zastupnika Srpske demokratske stranke srpskih zemalja...”, str. 243), što dodatno govori o nejedinstvu srpske politike.

Opsegom i značajem, ali i lošim previđanjima, ističe se i “Procjena Republičkog štaba Civilne zaštite RSK o ugroženosti stanovništva te mogućnostima za zaštitu i evakuaciju tijekom oružanih sukoba” (str. 351 – 362) iz travnja 1995., gdje se, unatoč značajkama teritorija “RSK-a” i procijenjenim mogućnostima hrvatskih snaga, smatralo da je “ofanziva na cijelom frontu” manje moguća. Nekoliko dokumenata govori i o planovima za evakuaciju srpskoga stanovništva (od veljače 1995.) u nekoliko mjesnih zajednica na Kordunu sa smjerovima kretanja, imenovanjima nadležnih i uputama za postupanje u slučaju napada hrvatskih snaga.

Ovim su izdanjem javnosti postali dostupni dokumenti koji, među ostalim, upućuju i na glavne uzroke velikosrpske pobune i agresije na Hrvatsku: vodstvo “RSK-a” jasno kaže da je odbilo plan Z-4 jer bi, kako se smatralo, “RSK” bio reintegriran u Hrvatsku (“Zamolba predsjednika RSK Milana Martića...”, str. 51). U duhu slogana “svi Srbi u jednu državu” (str. 41), ujedinjenje “RSK-a” s Republikom Srpskom i ostvarenje srpske federacije smatralo se “temeljnim ciljem” vanjske politike “RSK-a” (“Odluka Skupštine RSK o provedbi ujedinjenja RSK s Republikom Srpskom...”, str. 49; “Odluka Narodne skupštine RS o prihvaćanju Projekta ostvarivanja srpske federacije...”, str. 333 – 334).

IVAN MIHANOVIĆ

Ivan Radoš, Željka Križe, ur., *Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (svibanj – kolovoz 1995.)* (Zagreb; Slavonski Brod: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata; Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Baranje i Srijema, 2015), 391 str.

Osamnaesta po redu knjiga iz serije “Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995. – Dokumenti” kronološkim slijedom donosi prijepis 104 dokumenta institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj iz razdoblja svibanj – kolovoz 1995. godine. U knjizi su, radi boljšeg razumijevanja političkih prilika na srpskoj strani, navedeni i dijelovi transkripata nekoliko sjednica Vrhovnoga savjeta obrane Savezne Republike Jugoslavije (VSO SRJ), tj. Srbije. Izdanje započinje “Predgovorom” (str. 1 – 18) i popisom kratica (str. 19 – 22), a završava “Kazalom imena” (str. 377 – 384) i “Kazalom mjesta” (str. 385 – 391). U “Predgovoru” urednici sažeto iznose najupečatljivije dijelove izdanja. Dosadašnja praksa obrade dokumenata nastavljena je i u ovom izdanju, uz napomenu da je zbog određenih neobjektivnosti stvaratelja gradiva i netočnih teza

potreban kritički pristup izvorima. Ovo izdanje posebice obiluje sadržajem kojem je potreban takav pristup. Tu se, među ostalim, zasigurno može svrstati i izjava člana Glavnoga štaba Vojske Jugoslavije (VJ) Branka Krge od 11. kolovoza 1995. da "nije isključeno da je protiv Srba primenjeno i psihonatrsko oružje, što je uticalo na borbe da ne pružaju otpor" ("Stenografske bilješke s 41. proširene sjednice Vrhovnog saveta odbrane SRJ...", str. 346 – 366).

U posljednjim mjesecima postojanja "Republike Srpske Krajine" ("RSK") ponovno su došli do izražaja svi problemi te paradržavne tvorevine. To se ponajprije očitovalo u pokušajima ujedinjenja svih Srba u jednoj državi, o čemu govori više dokumenata. Da se na tome intenzivno radilo svjedoči i niz dokumenata o ubrzanju toga procesa nakon operacije "Bljesak" početkom svibnja 1995., kojom je Hrvatska vratila zapadnu Slavoniju u svoj ustavnopravni poredak. Već 20. svibnja donesena je "Odluka" o pristupanju ujedinjenju (str. 191 – 192), a krajem mjeseca izrađen je i nacrt Ustavnoga zakona o privremenom ustavnom uređenju "Ujedinjene Republike Srpske" (str. 206 – 212). Unatoč tomu što se radilo o završnom dijelu procesa ujedinjenja, započetog još 1992., on se nikada nije uspio ostvariti.

"Prijepis magnetofonske snimke 3. sjednice 1. redovnog zasjedanja Skupštine RSK" (str. 48 – 190), održane 18. svibnja 1995. u selu Borovu, najopsežniji je i podatkovno veoma bogat dokument. Glavna je politička figura te sjednice (ali i izdanja) "predsjednik RSK-a" Milan Martić. Iako je zapadna Slavonija oslobođena vojno, Martić je naglasio da je ona prije toga izgubljena "na polju političke destrukcije, privatizacije i kriminalizacije" (str. 39), okrivivši za to, među ostalim, samoljublje, idolopoklonstvo, ekonomsko siromaštvo, nefunkcioniranje "gotovo nijednog segmenta vlasti" (str. 39), lokalističko ponašanje, anarhiju, nemoral, apatiju i besperspektivnost. Glavnim je problemom ocijenio manjak ljudstva, neizvršavanje ofenzivnih zapovijedi 11. korpusa u istočnoj Slavoniji te neslanje obećane pomoći iz SRJ-a i Republike Srpske (RS). Svoj dio odgovornosti za poraz opravdavao je prebacivanjem krivnje na "Vladu RSK-a", ističući minorne ustavne ovlasti svoje funkcije. Otvoreno se usprotivio i koncepciji tzv. demokratskog rješenja srpskoga pitanja (nasuprot državotvornom), smatrajući da to rješenje vidi Srbe u sklopu Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Na istoj se sjednici dotaknuo i ujedinjenja srpskih zemalja rekavši da ono još nije postignuto "zahvaljujući unutar srpskim razmiricama" (str. 41) i da se "Krajina može sačuvati samo istrajnim inzistiranjem na objedinjavanju srpskih država" (str. 43). Ovdje se nalazi i javno priznanje komandanta Srpske vojske Krajine (SVK) Milana Čeleketića, koji je na sjednici rekao da je tijekom "Bljeska" naredio zračne napade na hrvatske gradove po Martićevu odobrenju. Jedan od zastupnika "Skupštine RSK-a" priznao je i tko je započeo rat: "... mi smo započeli rat, ušli u rat" (str. 169). Na sjednici u Borovu, umjesto Čeleketića, za posljednjega komandanta SVK-a imenovan je Mile Mrkšić.

Nakon "Bljeska" Martić je priznao odgovornost za gubitke, ali je za poraz krivim smatrao "sudar koncepcija" (str. 260). Tada je i kulminiralo neslaganje Martića i "predsjednika Vlade RSK-a" Borislava Mikelića, koji se protivio ujedinjenju "RSK-a" i RS-a te zalagao za pregovore i suradnju s hrvatskom stranom na gospodarskoj i diplomatskoj razini ("Tjedno izvješće koordinatora civilnih poslova UN-a u sektoru Sjever...", str. 225). Mikelić je krajem svibnja smijenjen ("Skraćeni zapisnik s 4. sjednice 1. redovnog zasjedanja Skupštine RSK...", str. 215 – 218), što je odredilo daljnji odnos Knina i

Beograda. Uslijedili su Martićevi pregovori sa strankama "Skupštine RSK-a" o izboru novoga (i posljednjega) "premijera RSK-a" i imenovanju Milana Babića na tu funkciju, o čemu govori više dokumenata.

Ujedinjenju srpskih zemalja protivilo se vodstvo pobunjenih Srba istočne Slavonije, Baranje i zapadnoga Srijema, teritorija koji je zemljopisno, ali i politički bio oslođen na SRJ, tj. Beograd. Vodstvo je inzistiralo na tome da se o ujedinjenju provedu konzultacije s Beogradom jer bi takva, na brzinu stvorena, država vodila Srbiju u mnogo nepovoljniji položaj u međunarodnoj zajednici od postojećega ("Dopis 'Koordinacionog odbora Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema'...", str. 198 – 201).

Nakon "Bljeska" postojao je i problem izbjeglica. Dokumenti donose informacije o 6000 srpskih civila koji su izbjegli na područje Bosne i Hercegovine ("Izvešće Komesarijata za izbjeglice RSK Vladi Republike Srpske...", str. 25). Zbog mogućih "loših konotacija" koje bi usmjeravanje izbjeglica prema Srbiji moglo proizvesti, "RSK" je smatrao da ih treba zadržati na prostoru RS-a ("Zapovijed Republičkog štaba Civilne zaštite RSK...", str. 24).

Na jednoj od sjednica VSO SRJ, 13. lipnja 1995. u Beogradu, na kojoj se razmatrala situacija nakon "Bljeska", zaključeno je da "Hrvatska nema mogućnosti da izvrši frontalni napad na RSK duž čitave linije dodira", pri čemu se napad hrvatskih snaga pogrešno očekivao do sredine lipnja ("Zapisnik s 36. sjednice Vrhovnog savjeta obrane SRJ...", str. 239 – 242).

Više dokumenata upućuje na problematičan odnos između SVK-a i Ujedinjenih naroda (UN). Tako saznajemo o razbojstvima i pljačkama nad pripadnicima UN-a i Europske promatračke misije ("Informacija Stanice javne bezbednosti Vrginmost...", str. 190; "Obavijest Odelenja milicije SUP-a Vojnić...", str. 252), prisluškivanju ("Dopis operativnog radnika Resora državne bezbjednosti Benkovac...", str. 193 – 194) te kriminalu i nedisciplini pripadnika SVK-a, što se posebice očitovalo u krađi vozila koja su potom koristili u vojne i/ili privatne svrhe ("Informacija Stanice javne bezbednosti Vrginmost SUP-u Vojnić...", str. 190). Koliko je suradnja UN-a s tijelima vlasti i policije "RSK-a" bila loša govori i to da su početkom lipnja 1995. postaje Civilne zaštite UN-a u više mjesta "RSK-a" prestale postojati zbog preuzimanja kontrole, ograničavanja kretanja i oduzimanja motornih vozila u sektoru "Jug" od strane SVK-a ("Izvešće Resora državne bezbjednosti MUP-a RSK...", str. 234).

Nakon ofenzive hrvatskih snaga na Dinari početkom lipnja 1995. zabilježeno je iseljavanje srpskoga stanovništva iz "RSK-a" u RS i Srbiju te dezertiranje vojnih obveznika ("Zapovijed vršitelja dužnosti ministra unutarnjih poslova RSK...", str. 229 – 230), zbog čega je naređeno njihovo privođenje i potraga na istočnom dijelu okupiranoga hrvatskog teritorija i u Srbiji ("Zamolba III. uprave Resora državne bezbjednosti MUP-a RSK...", str. 235).

Javnosti je predstavljena i "Bilješka sa sastanka predsjednika RSK Milana Martića, Thorvalda Stoltenberga i Carla Bildta uoči početka pregovora između RSK i Hrvatske u Ženevi" (str. 276 – 277), održanog u Kninu 4. srpnja 1995., koja prikazuje pridobivanje srpske strane za pregovore i neprihvatanje Martićevih (pred)uvjeta.

Krajem srpnja vlasti "RSK-a" očekivale su napad hrvatskih snaga. Iako su bile uvjerene da će on uslijediti krajem toga mjeseca, srpske obavještajne službe nisu sa si-

gurnošću mogle odrediti sve smjerove napada ("Izvješće Resora državne bezbednosti RSK...", str. 306 – 307).

Izvori pokazuju i da su popisi "lica predviđenih za evakuaciju i vozila" napravljeni davno prije početka "Oluje" i da se stanovništvo počelo iseljavati prije početka operacije ("Izvješće Općinskog štaba Civilne zaštite Drniš...", str. 329 – 330).

Srpske vlasti u Kninu postale su svjesne izravne ugroženosti tek nakon što su hrvatske snage započele operaciju "Ljeto '95" i 28. srpnja ušle u Bosansko Grahovo, a idućega dana u Glamoč. Stoga je 28. srpnja "RSK" proglasio "ratno stanje na čitavom teritoriju" ("Odluka Vrhovnog saveta odbrane RSK...", str. 312), a dan poslije naređeno je ažuriranje planova evakuacije i zbrinjavanja stanovništva ("Zapovijed Republičkog štaba Civilne zaštite RSK...", str. 319). Početkom kolovoza SVK je pristupio regrutiranju žena i starijih maloljetnika ("Izvješće Sektora za vojna i civilna pitanja Ministarstva odbrane RSK...", str. 333 – 336).

Na sjednici VSO SRJ 29. srpnja, zbog nepovoljnoga razvoja događaja za RS i "RSK", Beograd je pozvao na prihvatanje svih mirovnih inicijativa, uključujući i planove Kontaktna skupine i Z-4, "kao osnovu za dalje pregovore". Tada je procijenjeno da Hrvatska vojska neće krenuti u oslobađanje okupiranoga istoka ("Zapisnik s 39. sjednice Vrhovnog saveta odbrane SRJ...", str. 321 – 326).

Da je Srbija do kraja rata bila povezana sa "RSK-om" i pružala mu pomoć svjedoče i aktivnosti Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP) Srbije (obuka i podizanje borbene spremnosti SVK-a) na području "RSK-a" u svibnju 1995. ("Zapovijed SUP-a Vojnić...", str. 205 – 206), kao i potvrde o isplati plaće MUP-a Srbije policiji "RSK-a" dva dana uoči "Oluje" ("Potvrda o uplati novčanih sredstava MUP-a Republike Srbije MUP-u RSK...", str. 336).

Iz "Izjave Milana Babića..." (str. 345) od 8. kolovoza 1995. u Beogradu doznaje se da je bio zaprepasten "saznanjem" da su Glavni štab SVK-a i "predsjednik Milan Martić" naredili opću evakuaciju stanovništva i povlačenje vojske na svim pravcima bojišnice jer se Hrvatska vojska prema planu "trebala i mogla zadržati na prilazima Kninu najmanje mjesec dana..." te da se za to "ne može prozivati i optuživati neko drugi, a pogotovo ne Savezna Republika Jugoslavija".

Na sjednici VSO SRJ 14. kolovoza ("Stenografske bilješke s 41. proširene sjednice Vrhovnog saveta odbrane SRJ...", str. 346 – 366) izneseni su podaci koji nedvojbeno potvrđuju da je SRJ podržavao Srbe u okupaciji dijela teritorija Republike Hrvatske te da bi bez te pomoći hrvatske snage u kratkom roku porazile 11. korpus SVK-a u hrvatskom Podunavlju. Istaknuto je da je moral srpskoga stanovništva istočne Slavonije "najveća opasnost za uvlačenje SRJ u rat izvan njenih granica". Zaključeno je da stanje u zemlji, VJ-u, RS-u i "RSK-u" zahtijeva prihvatanje mirnoga rješenja jer VJ "nema realnih uslova za pobjedu". Ondje je zabilježena i poznata Miloševićeva izjava o 6000 Hrvata koji su "branili Vukovar pola godine... a oni nisu odbranili Knin", optuživši vodstvo "RSK-a" za "bežaniju".

Iz "Bilješke sa sastanka predstavnika političkog i vojnog vodstva SRJ i RS i vjerskih poglavara..." (str. 366 – 376) od 26. kolovoza doznaje se o sastanku na kojem se raspravljalo o sudbini srpskoga naroda te se postavio imperativ prihvatanja opcije "brzog mira" kao jedine realne.

Naposljetku, knjiga sadrži i "Zapovijed ministra unutarnjih poslova RSK svim SUP-ovima..." (str. 328 – 329) od 31. srpnja 1995. da uslijed proglašenja ratnoga stanja budu spremni za brzu evakuaciju svih arhiva i dokumentacije. Da ta zapovijed nije izvršena svjedoče nam i dokumenti dostupni hrvatskoj javnosti u ovoj knjizi i svim dosadašnjim izdanjima.

IVAN MIHANOVIĆ

Henry Kissinger, *World Order* (New York: Penguin Press, 2014), 420 str.

Henry Kissinger, rođen 1923., američki je povjesničar njemačkoga podrijetla, diplomat i politički znanstvenik. Bio je savjetnik za nacionalnu sigurnost i državni tajnik (ministar vanjskih poslova) predsjednika Richarda Nixona i Geralda Forda te savjetnik mnogih drugih američkih predsjednika. Uz ostala priznanja, primio je Nobelovu nagradu za mir 1973. i Predsjedničku medalju slobode. Autor je mnogih knjiga o vanjskoj politici i diplomaciji. Trenutačno obnaša funkciju predsjednika međunarodne tvrtke za konzalting "Kissinger Associates, Inc".

Svjetski poredak posljednja je, četrnaesta Kissingerova knjiga, a objavio ju je 2014. u New Yorku u izdanju Penguin Pressa. Knjiga se zahvaljujući "Školskoj knjizi" pojavila 2015. u hrvatskom izdanju. Za potrebe ovoga prikaza koristilo se originalom na engleskom jeziku. Knjigu sam kupio u Londonu, a kako prethodna knjiga istoga autora i izdavača (*On China* /O Kini/, 2011) nije prevedena, nije se očekivalo izdanje na hrvatskom jeziku. Knjiga je podijeljena na devet poglavlja, uz uvod, zaključak, zahvale, bilješke i kazalo.

U uvodu ("Pitanje svjetskoga poretka", str. 1 – 10) autor počinje s tezom o potrazi za svjetskim poretkom i izlaže njegove različite koncepte. Svjetski poredak zapadnoga tipa potječe s kraja Tridesetogodišnjega rata, iz Vestfalskoga mira potpisanog 1648. godine. U Kini su svjetski poredak vladajuće elite i politički filozofi smatrali više svijetom za sebe. "Sve ispod neba" bio je politički kredo svijeta kojim je vladao kineski car, a čije su granice bile granice njegova dosega. Između Europe i Kine, islam je imao drugačiji univerzalni koncept svjetskoga poretka, koji se sastojao od božanske vlasti koja će ujediniti i pacificirati svijet. S druge strane, američki koncept svjetskoga poretka leži na principu "grada na brdu" koji će inspirirati cijeli svijet principima pravednosti i snagom svojega primjera, a koji su upravo doseljenici iz Europe donijeli u Novi svijet. Od svih tih konceptata, zaključuje autor, samo je vestfalski do danas općepriзнat kao sistem međunarodnoga poretka. Uvod završava pitanjem odnosa legitimteta i moći. Budući da je to veoma kompleksno pitanje, odgovor mora počivati u sposobnosti oblikovanja različitih povijesnih iskustava i vrijednosti u jedinstveni poredak (koji je pravedan za sve i koji odobravaju svi slobodni narodi).

Prvo poglavlje ("Europa: pluralistički međunarodni poredak", str. 11 – 48) opisuje izvore i evoluciju europskoga, dakle zapadnoga svjetskog poretka od prestanka